

Fehîm-i Kadîm'e Mâil Edilen Bir Atasözleri Kitapçığı: Durûb-ı Emsâl-i Türkî

A Booklet of Proverbs Attributed to Fehim-i Kadim: Durûb-i Emsâl-i Türkî

Dr. Ramazan EKİNCİ*

Özet

İlk örneklerine Türk dili ve edebiyatının en eski yazılı kaynağı olarak kabul edilen Orhun Âbideleri'nde rastlanan atasözleri, milletimizin asırlar boyunca başından geçen hadiselerden dersler çıkararak edindiği tecrübeleri ve gelecek nesillere aktaracağı öğütleri ihtiva eden söyleyeni meçhul özlü sözlerdir. Başta Dîvânü Lügâti't-Türk ve Kutadgu Bilig olmak üzere İslâmî devir Türk edebiyatı eserlerinde de sıkça yer alan atasözleri, XV. asırdan itibaren Anadolu sahası şair ve yazarlarınca sadece edebî eserlerde uygun bulunan yerlerde kullanılmakla kalmamış, aynı zamanda müstakil birer eser olarak da derlenmiştir. Bu sözlerin çoğunun derleyicisi ve derlenme zamanı bilinmemekle birlikte bir kısmı da Osmanlı şair ve nâsırları (Cemâlî, Mustafa Nedîm, Hıfzî, Müstakimzâde vb.) tarafından toplanmıştır. Bu makalenin konusunu, XVII. asır Türk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden ve Sebki-Hindî akımının Anadolu sahasındaki ilk temsilcileri arasında yer alan Fehîm-i Kadîm'e mâil edilen bir atasözleri derlemesi oluşturmaktadır. Yedi yüz civarında atasözü, deyim, kelâm-ı kibâr, alkış, kargış ve hayret ifadelerinin yer aldığı derlemenin, Fehîm-i Kadîm tarafından tertip edildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Elimizde olan tek veri, eserin bilinen yegâne nüshasının İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 2932'de bulunan Fehîm-i Kadîm külliyyatının sonunda yer almasıdır. Bu çalışmada, küçük bir kısmı Arapça ve Farsça olan ve içinde azımsanmayacak kadar müstehcen atasözünün bulunduğu Durûb-ı Emsâl-i Türkî adlı eser incelenerek atasözü olanlar ve olmayanlar tasnif edilecek, bunların transkripsiyonlu metinleri alfabetik listeler hâlinde verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fehîm-i Kadîm, Atasözü, Durûb-ı Emsâl-i Türkî, XVII. yüzyıl.

Abstract

The first examples of the proverbs we coincided in the orhun monuments which are accepted as the oldest written source of turkish language. These epigraphs contain the experiences that our nation lived through for centuries and advices that would be transfered to the next generations. The writter of these laconic words are unknown. Proverbs usually take place in the Islamic era turkish literatüre such as Divanü lügatit türk and Kutadgu Bilig. From 15.century they were use by not only Anatolian region poets and writters in he literary Works but at the same time they were compiled as prive Works. Most of these compilements compilers and time are unknown but some of them are gathered by Ottoman poets ad writters. (Cemâlî, Mustafa Nedîm, Hıfzî, Müstakimzâde etc.) The topic of this article is constitute of Fehîm-i Kadîm who is among the first represantatives of sebkî hindi movement of anatolian region and prominent figüre

* Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ramazanekinci@hotmail.com

of 17 century turkish literature. The compliment includes approximately 700 proverb, motto, epigram expressions of prayer, curse and bewilderment. However we do not have any record about whether fehîmî kadîm gathered the compliment. The only data we have that the known unique ditto is in the Nadir Eserler Library of İstanbul University in TY 2932 the last part of the Fehîm-i Kadîm corpus. In this research the work named Durûb-ı Emsâl-i Türkî, in which there is too much obscene language and some part is in arabic and persian language, will be examined. Also proverbs will be classified and transcriptional texts will be listed in alphabetic line.

Keywords: Fehîm-i Kadîm, Proverbs, Durûb-ı Emsâl-i Türkî, XVII. Century.

Duygu ve düşüncelerin muhataba etkili bir şekilde anlatılmasında mühim bir role sahip olan atasözleri, atalarımızın uzun denemelere dayanan tecrübelerini genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan halk tarafından benimsenmiş özlü sözlerdir [Aksoy 1984: 36].

Türk dilinin ilk yazılı eserlerinden günümüze kadar farklı isimlerle anılan atasözü için *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te "sav" [Dankoff 2007: 477], *Kutadgu Bilig*'de "mesel" [Arat 2007: 1200], sonraki asırlarda "darb-ı mesel" kelimeleri kullanılmıştır. Çokluk şekli "durûb-ı emsâl" olan "darb-ı mesel" in tarifinin içine deyimler de girmektedir. Bilhassa Osmanlılar döneminde derlenen atasözü kitapçıklarında "atasözü" ve "deyim" ayrımı gözetilmeksizin her iki ifade kalıbı "durûb-ı emsâl" başlığı altında kaydedilmiştir.

Edebiyat tarihimiz içinde atasözlerinin ilk örneklerine Türkçenin de en eski yazılı kaynakları olan *Orhun Âbideleri*nde, [Caferoğlu 1930: 43-46] İslâmî devir Türk edebiyatının ilk nümüneleri olan *Dîvânü Lugâti't-Türk* [Elöve 1936: 54-59] ve *Kutadgu Bilig*'de [Özcan 1984: 19-20]¹ rastlanmaktadır. Bilhassa Osmanlılar devrinde XV. asırdan sonra çeşitli pendnâme² türü eserlerde ve dîvânlarda³ sıklıkla kullanılmaya başlanan atasözleri, bazı meraklılar tarafından derlenmeye başlanmış ve küçük kitapçıklar hâlinde müstakil birer eser hüviyeti kazanmışlardır⁴. Bu derlemelerin umumiyetle çoğunun derleyeni bilinmemekle beraber bir kısmı da İbn-i Kemâl, Cemâlî, Hıfzî, [Ceyhan, 2010: 85-119].

Müstakimzâde [Yılmaz, 1999: 225-271] gibi Osmanlı şair ve yazarlarınca toplanmıştır.⁵ Kaynaklarda atasözü derleyen Osmanlı şairlerinden birisi olarak da XVII. asrın önde gelen şairlerinden ve edebiyatımızda Sebk-i Hindî akımının ilk temsilcilerinden kabul edilen Uncuzâde Mustafa Fehîm (ö. 1648) gösterilmektedir.⁶

¹ Ali Özcan, "Kutadgu Bilig'de Atasözleri ve Hikmetler", *Erciyes*, 7 (79), Temmuz, ss. 19-20.

² Bu eserler içinde atasözleri açısından en zengini Güvâhî'nin *Pendnâme*'sidir. Metinde yer alan atasözleri ayrı bir makale olarak neşredilmiştir [Özkan 1983: 222-247].

³ Bu asırda, şiiirlerinde atasözlerini sıklıkla kullanan şairlerin başında Necâti Bey gelir. Şairin divanında yer ala atasözleri makale olarak yayınlanmıştır [Mengi 1986: 47-56].

⁴ Atasözünün tanımı, tarihçesi ve edebiyatımızdaki yeri ile ayrıntılı bilgi için bk. Aydın Oy, "Atasözü", [TDV İslâm Ansiklopedisi 1991: 44-46].

⁵ Bahsi geçen derlemeleri Âdem Ceyhan ayrıntılı şekilde incelemiş ve tanıtmıştır [Ceyhan 2011: 175-225].

⁶ Çalışmanın asıl konusu Fehîm-i Kadîm'in hayatı olmadığı için, şairin hayatı ve eserleri bahsine girilmemiştir. Şairin hayatı ve eserleriyle ayrıntılı bilgi için [bk. İslâm Ansiklopedisi 1995: 295-296]. İstanbul 1995, ss. 295-296; Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metn'nin Bugünkü Türkçesi*, AKMB Yay., Ankara 1991, ss. 4-5.

Eserin Fehîm-i Kadîm'e Atfedilmesi Hakkında Bazı Dikkatler

Fehîm-i Kadîm Dîvân'nın yeni harflerle yapılan neşrinde ve *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* için yazılan "Fehîm-i Kadîm" maddesinde, şairin eserleri arasında *Dîvân*, *Şehrengîz*, *Bahr-i Tavîl*, *Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı Kümmelîn*⁷ ve *Durûb-ı Emsâl-i Türkî* sayılır. *Dîvân*, *Şehrengîz* ve *Bahr-i Tavîl*'in Fehîm'e ait olduğu hususunda herhangi bir şüphe yoktur. Ancak diğer iki eserde, şairin mahlasının geçmemesi ve söz konusu eserlerin başka nüshalarının bulunmaması Fehîm'e ait olup olmayacağı konusunda çeşitli şüpheleri barındırmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Ktp. TY 2932'de kayıtlı bir Fehîm külliyyatı bulunmaktadır. 195x225 mm. ölçüsündeki bu eserin, başlıkların bulunduğu kısımlarda değişmekle beraber her sayfası 31 satırdan meydana gelmektedir. Tamamı nesih hatla yazılmış⁸ ve aynı müstensihin kaleminden çıktığı belli olan yazmanın başlıkları ve cetvellerinde kırmızı, kalan kısımlarında ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Tamamı 80 yaprak olan yazmanın 1b-59b varakları arasında *Dîvân*, 60a-64b'de *Şehrengîz*, 65a-66b'de *Bahr-i Tavîl*, 66b-73a'da *Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı Kümmelîn*, 73a-77b'de *Durûb-ı Emsâl-i Türkî*, 77b-79b'de elifbâ sırasına uygun şekilde şehir ve menzil isimleri, 79b-80a'da ise Hüseyin Baykara'nın meclislerinde zuhur eden hadiselerle alakalı iki muammanın halli yer almaktadır. Yazmada herhangi bir istinsah tarihi, istishab kaydı ve müstensihinin kim olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

Fehîm-i Kadîm'in biyografisi yazılırken yukarıdaki külliyyatta bulunan son iki eser (şehir, menzil isimleri ve muammaların halli) haricindekilerin tamamı şairin eserleri arasında değerlendirilmiştir. Şayet bu yazmanın tamamı Fehîm külliyyatı kabul edilerek şairin mahlasının geçmediği eserler de (*Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı Kümmelîn* ve *Durûb-ı Emsâl-i Türkî*) ona mâl edilmişse, neden elifbâ sırasına göre tanzim edilen şehir ve menzil isimleri ile muammaların halli değerlendirme dışında tutulduğu bilinmemektedir. Fehîm'in müstehcenliğe meyyl bir tabiatının olduğu, yeri geldiğinde en bayağı söyleyişleri çekinmeden dile getirebildiği şairin *Şehrengîz* ve *Bahr-i Tavîl*'inde yer alan ifadelerden kolaylıkla fark edilmektedir. Buradan hareketle *Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı Kümmelîn*'de birçok müstehcen latife ve *Durûb-ı Emsâl-i Türkî*'de de birçok müstehcen atasözünün yer alması, bu eserlerin de Fehîm'e ait olabileceği izlenimini uyandırmış olabilir.

Bizi, Fehîm'in mahlasının bulunmadığı eserlerin ona ait olamayacağı düşüncesine sevk eden deliller ise bahsi geçen külliyyatta yer alan temmet kayıtlarıdır. Külliyyatın 59. varlığında divanın bittiğini şu temmet kaydı bildirir: "Temmetü'd-Dîvân Bi-avni'llâhi Te'âlâ". Bu kayıttan sonra *Şehrengîz* ve *Bahr-i Tavîl* gelir ve yazmanın 66. varlığında bir başka temmet kaydı yer almaktadır: "Temmetü'l-Külliyyât-ı Fehîm Tecâveza'llâhü 'an Seyyi'âtihi Ğafera lehü".

Bilhassa bu son kayıt Fehîm külliyyatının tamamlandığı hususunda kesin bilgi verir. Eğer diğer eserler de şaire ait olsaydı, bu temmet kaydı yazmanın sonunda yer alırdı. Ayrıca şairin divanının onlarca nüshasının olmasına rağmen *Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı*

⁷ Bahsi geçen divan neşri ve ansiklopedi maddesinden hareketle biz de daha evelden tanıtımını yaptığımız *Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı Kümmelîn*'i Fehîm-i Kadîm'e mâl etmiştik. Çalışmamızın yayımlandığı sırada İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi'nin kapalı olması sebebiyle eserin bulunduğu külliyyatı inceleme imkânımız olmamıştı. Bu çalışmayla birlikte *Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı Kümmelîn*'in Fehîm-i Kadîm'e ait olmayabileceğini bildirmek isteriz. Bk. [Ramazan Ekinci, "Fehîm-i Kadîm'in Latifeleri: *Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı Kümmelîn*", *Turkish Studies*, 2013, Sayı 8/4, ss. 749-768].

⁸ Eserin son yaprağında birkaç satır farklı bir hatla yazılmış ve yazmaya sonradan ilave edilmiştir.

Kümmelîn ve Durûb-ı Emsâl-i Türkî’nin sadece TY 2932’de kayıtlı divan nüshasının sonunda yer alması, bu eserlerin Fehîm’e ait olamayacağı şüphesini kuvvetlendirmektedir.

Eserin Adı

Metnin içinde eserin adına dair herhangi bir isim zikredilmemiştir. Mukaddime ve hâtimesi bulunmayan eserin başında, (kanaatimizce muhtevâsından hareketle) kırmızı mürekkeple “Durûb-ı Emsâl-i Türkî” başlığı yazılmıştır. Bilhassa tertip edeni bilinmeyen atasöz-ü kitapçıklarında bu tür başlıklara sıkça rastlanmaktadır.⁹ Ancak metin içinde Arapça ve Farsça atasözlerine de yer verildiğinden, bu başlık tek başına yeterli değildir. Türkçe atasözlerini toplayarak bir yerlere kaydedenler, çoğu zaman özenli davranmayarak farklı dillerdeki atasözlerini de kitapçıklarına dâhil etmişlerdir. Aynı durum bu atasöz-ü kitapçığı için de geçerlidir.¹⁰

Yazılış Zamanı

Durûb-ı Emsâl-i Türkî’nin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Eserin yazılış tarihini tespit edebilecek yegâne kaynak, bulunduğu yazmanın istinsah tarihidir. Ancak söz konusu yazma üzerinde yapılan incelemede herhangi bir tarihe rastlanmamıştır. Bu yüzden eserin yazım tarihi hakkında söylenilecek tek şey Fehîm-i Kadîm’in yaşadığı dönem (ö. 1648) veya sonrasında tertip edildiğidir.

Eserin Nüshası

Kütüphane kataloglarında yapılan taramalarda eserin sadece bir nüshasının olduğu tespit edilmiştir. Eser, yukarıda da bildirildiği üzere İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 2932 numarada kayıtlı Fehîm-i Kadîm külliyyâtının sonunda, 73a-77b varakları arasında yer almaktadır. Kahverengi deri ciltli olan yazma 195x125 mm ölçülerindedir. Her varağı 31 satırdan müteşekkil olan eserin başlıkları kırmızı, diğer kısımlar ise siyah mürekkeple ve nesih hatla yazılmıştır. Metin, kırmızı mürekkeple çizilmiş çerçevenin içine yazılmıştır. Her atasözünden sonra kırmızı mürekkeple nokta konmuştur. Der-kenâra metinde kullanılan hattan farklı olarak muhtemelen okuyucu tarafından yazıldığı düşünülen ikisi okunamayacak kadar silik vaziyette olan 13 atasöz-ü daha derc edilmiştir:

İtmek bilür, diş çarbnı. At binenüñ, kılıç kuşananuñ. Aç köpek, uyuz köpegüñ g.tin yalar. Aç çavuş, kendüyi buğday bazarında şanur. Aç ile eceli gelen söyleşür. Adam çoymaduğı yiri istemez, çoyduğı yiri ister. Ad murād ... Görmez ikrārından ... Eşege semeri yük degül. Ağlamağla yâr ele girmez. Aççası ağ olanuñ bakma yüzüñ çarasına. Elde olan serçe, havâda olan şahinden yegdür. Virmez hanımdan, virür çingene yegdür.

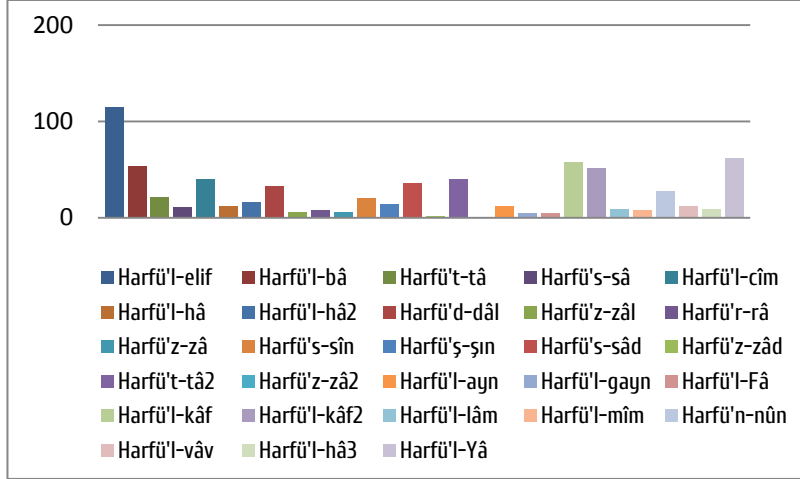
Eserin Muhtevâsı

Fehîm-i Kadîm’e isnâd edilen *Durûb-ı Emsâl-i Türkî*, tıpkı kendinden evvel yazılan atasöz-ü mecmuaları gibi elifbâ sırası gözetilerek kaleme alınmıştır. Yazmanın tamamında 693 söz bulunmaktadır. Osmanlı döneminde günümüzdeki gibi deyim, atasöz-ü, kelâm-ı kibâr

⁹ *Min Darb-i-emsâl Ata Sözi Türkî Nice Nasihatdur, Süleymaniye Ktp. Fatih nu. 5424, vr. 96b-98a; Darb-ı Mesel-i Müsta’mele*, TDK Ktp. Yz. A 105/2, 25b-29b; *Emsâl-i Türkiyye*, British Museum Harl. 5486 vb.

¹⁰ Biz de incelememizde, yazmada belirtilen başlığı kullanmayı tercih ettik.

ayrımı yapılmaksızın bu türden sözlerin tamamına mesel denmiştir. Makale konusu edinilen bu yazmada da söz konusu duruma örnek teşkil edecek tasarruflar göze çarpmaktadır. Yazmadaki 693 sözün önemli bir kısmı atasözü, kalan kısmı ise deyim, alkış, kargış, nidâ, âyet ve hadis tercümesi, Arapça ve Farsça kelimeleri kibârlardan meydana gelmektedir. Aşağıdaki tabloda bahsi geçen sözlerin hangi harften kaçar tane bulunduğu gösterilmiştir:¹¹

Metinde "Edebi, edesizden öğren.", "Onda bir söyle.", "Ulu sözü dinlemeyen uluya kalur.", "Çok bilen çok yanılır." gibi hikmet dolu atasözlerinin yanında "Çelebim.", "Senâlar.", "Türrehâ.", "Tüh.", "Zifoz." gibi ne maksatla özlü söz kabul edilip metne dâhil edildiği bilinmeyen ibareler de mevcuttur.

*Durûb-ı Emsâl-i Türkî*deki atasözleri arasında en çok dikkat çekenleri çeşitli hayvan türü ve cinslerinin isimleri kullanılarak meydana getirilmiş olanlarıdır. Şüphesiz bundaki en büyük etkenler Türklerin uzun yıllar konar-göçer bir hayat sürmesi, hayvancılık ve avcılıkla uğraşmaları olmalıdır. Kullanılan atasözlerinin çoğunda bilhassa hayvanların belli özellikleri ön plana çıkarılmış veya bazı yönlerine telmihlerde bulunulmuştur.

Metin boyunca at; eşek; inek, öküz, buzağı, dana; keçi, teke, koyun, davar, kuzu; kurt; deve; ayı; domuz; tilki; tavşan; tazi; kedi; köpek, kelb, it; kuş, serçe, karga, kartal, horoz, tavuk, kaz; balık, balina; kurbağa; yılan ve sinek isimlerinin kullanıldığı birçok atasözüne yer verilmiştir:

"At binenin, kılıç kuşananın...", "Eşeğinden çulu yeğ...", "Yüzün gören inek, buzağısın almaz.", "Ortaklık öküzden, başka buzağı yeğdir.", "Ev danası öküz olmaz.", "Keçiye canı kayısı, kasaba yağı kayısı.", "Teke sakalı gibi salınma."¹² "Davar alacası taşrada, insan alacası içeride", "Asi kuzuya kurt yetmez", "Çöken deve yer bulur", "Ayının otuz iki türküsü var, başı armut.", "Yavuz baş, issine domuz güttürür.", "Tilki var baş keser, fakir kurdun adı var", "Tavşan dağa küsmüş, dağ bî-haber.", "Tavşana kaç, taziya tut dersin.", "Kedinin yüğ-rüğü samanlığa dek.", "Güçle gelen köpek koyuna hayr etmez", "Eşek ölüsü kelbe dü-

¹¹ Tabloda "ه، خ، ح" "ه، ط، ب، ت" "ه، ك، ق، ز" "ه، ط، ز" ayrımlarını transkripsiyonla göstermek teknik olarak mümkün olmadığından "خ" hâ2, "ه" hâ3, "ط" tâ2, "ظ" zâ2, "ك" kâf2 şeklinde belirtilmiştir.

¹² Bu ifade atasözü değil, deyimdir.

gün...", "İti öldürene sürüdürler.", "Çabuk kuş iki ayağından tutulur.", "Serçeden korkan darı ekmez.", "Kılavuzu karga olanın burnu b.kdan çıkmaz.", "Kartala ok dokunmuş yine kendi yeleğinden.", "Herkes kendi küllüğünde horozlanır.", "Komşu tavuğu komşuya kaz görünür.", "Balık baştan kokar.", "Çingene balinası mısın?"¹³, "Çay başında yatma, kurbağadan korkma.", "Yılanın sevdiği yarpuz, o dahi kapisında biter.", "Vızlar sinek yok."¹⁴

Durûb-ı Emsâl-i Türkt'de dikkat çeken bir diğer husus ise müstehcen atasözlerine fazlasıyla yer vermesidir:

"Hastanın onmadığı yastiğe s.çar.", "İl s.kiyle gerdege girilmez.", "Osurğan g.te arpa ekmeği bahane.", "Teyzenin t.şağı olsa dayın olurdu.", "Sıçan sidiği deryaya zarar etmez.", "İt b.kı kefarete yaradı."

Metin boyunca birçok alkış ve kargışa yer verilmiştir:

"Canı pek olsun.", "Hayrın gör.", "Hayırlar yâd ol.", "Safâda ol.", "Senâlar.", "Tebâreke'llâh.", "Yaşşa.", "Çukurunda bul.", "İp s.ç.", "Tü şu suretine.", "Yüzünü su koyucular görsün."

Âyet ve hadislerder çeşitli iktibaslar yapılmış; kimi zaman doğrudan Türkçe tercümesi verilmiş kimi zaman da Arapça aslıyla metne dercedilmiştir:

"القسم في النار"¹⁵, "خسر الدنيا والاخرة"¹⁶, "Zerre kadar hayr eden de bulur, şer eden de bulur."¹⁷, "Rızâ-yı Hakk rızâ-yı vâlideyn."¹⁸, "Şöhret âfet demişler."¹⁹, "Kanâat sermâyedir."²⁰

Sayısı az olmakla birlikte eserde bazı şairlere ait mısralar da yer almaktadır:

XVI. asır şairlerinden Usûlî ve Kadrî tarafından tahmislerinde kullanılan "Gördün zamâne uymadı, uy sen zamâneye"²¹ mısraı, Muhibbî mahlasını kullanan Kanuni Sultan Süleyman'ın bir gazelinde yer alan "Aybsız yâr isteyen yârsız kalır."²² mısraı, söyleyeni bilinmeyen "Geçme nâmerd köprüsünden ko aparsın su seni."²³ bunlardan bazılarıdır.

Sonuç

İleride oluşturulabilecek *Türkiye Türkçesi Atasözleri Sözlüğü*'ne²⁴ bir katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu makalenin sonunda *Durûb-ı Emsâl-i Türkt*'de yer alan 693 ifade

¹³ Bu ifade kalıbı, atasözü değildir.

¹⁴ Bu ifade kalıbı, atasözü değildir.

¹⁵ Hadis-i Şerif: "Kadılar üç gruptur; bir grubu cennette, ikisi cehennemdedir. İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs*, Beyrut 1418/1997, C. 2, s. 1877.

¹⁶ *Kur'ân-ı Kerîm, Hacc Süresi, 22/11*: "Dünyasını da ahireti ni de kaybetmiştir."

¹⁷ *Kur'ân-ı Kerîm, Zilzâl Süresi, 99/7-8*, "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür; kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür."

¹⁸ Bu mânâda bir hadis-i şerif vardır: "Allah'ın rızası babanın rızasında, gazabı babanın gazabındadır." Aclûnî, *age*, C. 1, s. 1390.

¹⁹ Hadis-i Şerif: "Şöhret bir beladır, ama bütün insanlar onun peşine düşerler. Sabırlı olma bir nimettir, ama bütün insanlar ondan uzak dururlar." Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yay., İstanbul 2013, s. 626.

²⁰ Hadis-i Şerif: "Kanaat, bitmez bir servet; tükenmez bir hazinedir." Aclûnî, *age*, C. 2, s. 102.

²¹ Bk. *Mecmûa*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. No: 5336 vr. 77a-78a.

²² Beytin tamamı şu şekildedir: "Bî-vefâ yârin Muhibbî cevri ni ma'zûr tut / Yârsız kalır cihânda aybsız yâr isteyen" *Muhibbî Dîvânı*, Haz: Coşkun Ak, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1987, s. 608.

²³ Beytin tamamı şu şekildedir: Geçme nâmerd köprüsünden ko aparsın su senin / Yatma tilki gölgesinde ko yesin arslan seni. Lâedrî.

²⁴ *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* adıyla bir sözlük yayımlanmıştır. Bugüne kadar hazırlanan atasözleri sözlüklerinin en kapsamlılarından olan bu eserde Fehîm-i Kadîm'e isnat edilen bu yazmadan bahse-

kalıbı Türkçe atasözleri; Türkçe deyim, mısra, ifade kalıbı, kelâm-ı kibâr, nidâ vb. diğer sözler ve Arapça-Farsça sözler olmak üzere üç gruba ayrılarak alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu tasnife göre yazma, ikisi mükerrer olan 480 atasözü; 188 deyim, kelâm-ı kibâr, nidâ vb. söz ve 25 Arapça-Farsça sözden meydana gelmektedir. Kaynaklarda derleyicisinin Fehîm-i Kadîm olduğu bildirilen *Durûb-ı Emsâl-i Türkî* adlı yazmanın incelendiği bu çalışmada, çeşitli karineler vasıtasıyla derleyicinin Fehîm-i Kadîm olamayabileceği üzerinde durulmuştur.

Derleyici, eserini meydana getirirken yeterince titiz davranmamış "mesel" kabul edilen sözlerin yanında alkış, kargış ve nidâları da dâhil etmiştir. Ayrıca âyet ve hadislerden iktibaslarla çeşitlendirdiği metnine birçok müstehcen atasözü, deyim ve ifadeyi ilave etmekte bir beis görmemiştir. Eser mahiyeti itibarıyla ve ihtiva ettiği atasözlerinin çoğunun günümüzde kullanılmaması sebebiyle kültür ve edebiyatımız için önem arz etmektedir.

DURÛB-I EMSÂL-İ TÜRKİ²⁵

[73a] Harfî'l-elif

Allâh diyen mahrûm kalmaz. Azacığ aşım, gavğasız başım. Alan bir kıldan alır. Edebi edepsizden öğren. İşte eşek işte nerdübân. Eski dost, düşmen olmaz. Eski düşmen, dost olmaz. İl geçdüğü köpriden sen de geç. Açma kutunun kapağını. İt dişi toñuz derisine... Alan, şatandan umar. Alan, şatandan uyuz olsun. Er ol, baş yar. İş başaranuñdur. İki köre bir degnek... İki yatar, üç çalkar. İden bulur, inleyen ölür. İt süri, akçe kazan. İp şıç. İt s.kinden ilik umulur mı? Aç acı s.kince dilenci toğar. At binenüñ, kılıç kuşananuñ. Ağacı kes, odun olsun; cāriyeyi s.k, kaçın olsun. Öksüz s.k, hayra gir. Oğlan oğlana düşdi, gülâmpāre s.ke sıçdı. Oğlan ağlamayınca meme virmezler. İt boğı kefarete yaradı. İl atduğı taş, irak gider. İl s.kiyle gerdege girilmez. İki el, bir baş için. Evdeki hesâb, bâzāra uymaz. Evüñ yapılmış, çarının s.kilmişi... Enik s.ken yanında tur, [73b] odun kesen yanında turma. Onda bir söyle. İşıramaduğün eli öp, başuñda ko. Aşşamuñ hayrından, şabâhuñ şerri yegdür. El eli yur, el yüzi yur. İnşāfsızuñ s.kinden, t.şığı uzun olur. Eşegi düğüne da'vet imişler; ya odun ya şu için, dimişler. Ortaklık öküzden başka buzağı yegdür. Eşeginden çulı yeg. Anasın gör, kızın al; kenārın gör, bezin al. Uyur yılanuñ kıruğuna başma. İti öldürene sürüdürler. Eşek ölüsü, kelbe düğün. Uyuz itüñ kavlağ t.şığı... Erde hüner bir olur. Ekmek dizüñ üstinde olmasun. Azı bilmeyen, çoğı bilmez. Öküz çekdüğün 'araba ne bilsün? [Ağzı] egri eñsesinden bilinür. Egri otur, toğrı söyle. Eşegi, şāhibi didüğü yire bağla. Elüñ aşda, gözüñ işde olsun. Eşeginden çulı yeg.²⁶ Açla eceli gelen söyleşir. İyilige iyilik olsa, şığıra bıçak olmazdı. İyilik itdüğün den şağın kendüñi. Ak akçe, çara gün için. Akçe akçeyi kazanur. Ayak ayak başarılar nerdübāna. İrtenuñ issisi var. İrteye çalan belādan çorçma. Eyü gün dostu olma.

dilmemektedir. Ayrıca makale konusu edinilen yazmadaki atasözlerinin bir kısmı bu sözlükte yer almamaktadır. Bk. Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yay., İstanbul 2009.

²⁵ Transkripsiyonunu yaptığımız *Durûb-ı Emsâl-i Türkî* adlı metinde noktalama işaretleri tarafımızdan eklenmiştir. Düzeltme veya açıklığa kavuşturma maksadını taşıyan şahsî ilâvelerimiz, köşeli parantez içinde gösterilmiş; okunuşunda tereddüt bulunan kelimelerin yanına (?) işareti konmuş; Arapça-Farsça ifade kalıplarının tercümelemi dipnotta verilmiştir.

²⁶ Bu atasözü sehven iki kez yazılmıştır.

Ekmegün taşdan çıkar²⁷. این نیز بگذرد²⁸ Ögüdi kendü başuña vir. Oduncı gözi omcada. Ölü s.ki ağlayan büzüğine... İt iyliği, at deñize, balık bilmezse Hâlık bilür. Ulu sözün tütmayan, uluya kalur. Alan, şatandan umar.²⁹ Ucuz şatan tiz şatar. Et, ne denlü arık ise ekmegün üstinde yaraşır. Oşuruğan g.te arpa etmegi bahâne. Oşurmaduğ ocağ başı komaduñ. Aşsağun .mı. Ev şanası öküz olmaz. Öküz boynuzına girseñ bulurlar. Aç esner 'aşık gerinür. At yirine eşek bağlama. Üzüm için bağ divârına yaşdanursun. Üzüm üzüme göre kararur. Uyur ardınca uyanık olmasun. İtüñ aşsağı tavşan görince. Artık iş, göz çıkarmaz. Aylağ oturandan uya gezeni yegdür. Añız başduñ, qar başdun. Utsuz ocağ, kıtsuz baş. Adam on, toquzu ton. İl il üzre olur, ev ev üzre olmaz dirler. Evün boş ise odun taldur. On derviş, bir kilime şıgar; iki pâdişâh, bir iklimi şıgmar. Etle tırnak arasına girilmez. القسم فی النار³⁰ Ölü helvâsıyla dilber sevilmaz. Atuñ/İtüñ ağacla oyunu olmaz. Ekmedüğün yirde biter. Od da bizüm kav da bizüm. Uğrı başında od yanar. Unsuz evden hamir alma. Öliceğ cânâ, yatacağ yir gerekdür. İl ile gelen [74a] düğün bayram. Uğrın yügrilen aşikâren buzalar. Atılan oğ girü dönmez. Aynıñ otuz iki türkisi var, başı armud... Ay gördük, yıldıza ihtiyâç kalmadı. Ay aydın, hesâb belli... Aşağa kosañ is, yukaru kosañ pas olur. Aferin kâhbem şu çok. Ekmek gibi 'aziz ol. Ağlamağa gönül hoşluğu gerekdür. Aç tavuğ, kendüyi buğday bazarında şanur, dirler. Öküz öldi, 'araba şındı.

Harfî'l-bâ

Bugünün yarımı var. Bir günlük beglik beglikdür. Biñ yıl yarağ, bir gün gerek. Belâsız bal yenmez. Bâr-gir osurur. Bitmez iş olmaz. Borçlı ölmez, beñzi şararur. Bir dost, bir post. Balık başdan koğar. Bir döğülen, bir s.kilen yeñilür³¹. بيق بوزوكست. Poğ yimeğ, iştihâya bağılıdur. Biñ qarqaya bir taş. Bir çıplağı, toquz cebeli şoyamaz. Biñ aşçı, bir başçı. Büyük başuñ büyük ağrısı olur. Bu şıkmağla .m tar olmaz. Bir yigit, kırk yılda hâşıl olur. Boş torba ile at tutulmaz. Bal tutan parmağın yalar. Bal dimekle ağız tatlı olmaz. Bitli baklanuñ kör alıcısı olur³². بعد خراب البصره. Bıyığın balta kesmez. Bunda kurd var. Bege inanma, şuya tayanma. Pâdişâhlar nazarı, kimyâdur. Beglik çeşmeden şu içme. Bir urmağla balta kesmez. Bildüğün yañılduğuna yetmez. Bilmeze bulut yük. Başına gelen paşmakçı. Bu ıssıya qarlar mı tayanur? Bulduğca bunarsın. Balı olan bal yemez mi? Parmağ hesâbı gösterme. Bir muhannes biñ çeri şır. Besle qarqayı, gözlerün oysun. Begenmedüğün yumruğ baş yarar. Boğaz dipsiz kuyudur. Bıçağ, kendü şabın kesmez. Ben benüm için dimem, bāğda üzümile yaraşur. Biñ ayak bir ayak üzre. Bir sürçen atuñ başın kesmezler. Bostancıya tarhün şatma. Boğaz, kişiden aşğa. Boğaz, Tañrı yarlığasın dimez. Penir şuyı boldurur. Boz atuñ yanında turan ya hüyundan ya düyinden... Būd dimege tudağ gerek. Baş gitse ayak pây-dâr olunmaz. Başdan murād, beynidür. بينه وبين الله³³ Baçacağ yüze tükürme.

²⁷ "O da ısırdı."

²⁸ Arap atasözü: "Gece gebedir"

²⁹ Bu atasözü sehven iki kez yazılmıştır.

³⁰ Hadîs-i Şerîf: "Kadılar üç gruptur; bir grubu cennette, ikisi cehennemdedir. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. 2, s. 1877.

³¹ "Bıyık büzüktür (?)"

³² Arapça bir deyim: "Basra harâb olduktan sonra" yani "iş işten geçtikten sonra".

³³ "Onunla Allah arasında."

Ḥarfî't-tâ

Türk, adam olmaz. Tükürdüğüñ tükruk, ağza alınmaz. Tiz gel, semerüñ alayın. Teyzeñün t.şığı olsa tayıñ olurdu. Türk işi, ödünç olur. Türke beglik virmişler, babasın öldürmüş. Taşavvurdan ziyân eyleme. Tü diseñ, yire düşmez. Torbadaki yüzümi çıkarma. Tek tır. Takdîr, tedbiri bozar. Tükruk, ağza alınmaz. Tüh. Tebareka'llâh. Terkiye aşmazsın. Türrehâ. Türrehâtı ço. [74b] Teke şakalı gibi şalınma. Temâşâdan kim kaçar. Tü şu şüretüñe. Tevbe.

Ḥarfî's-şâ

ثبت العرش ثم النقش³⁴ ثبت المدعا³⁵ Şabit olan da' vâya ne delîl? Şebātuñ yokdur ثم شقlette³⁶ Şanîñ yokdur. Şenâñuzdayuz. Şenâ-ñ'ānum ol. Şenâlar. Şiklet itme.

Ḥarfî'l-cîm

Çatal kazık, yire girmez. Çölmek çölmege, g.ti kara dimiş. Çölmek, kulpın buldu. Çölmek kaynadı. Cimri kâfirüñ, toñuzı mı olur? Cehennemden od alup kanda yakarsın? Cân virmeyince cānān ele girmez. Çifit imāna gelmez. Çifit cerrārın dilendürmez. Çok bilen çok yañılır. Çöpük kuş iki ayağından tutulur. Çok poñ yime. Cevāhir kâdrin şarrāf bilür. Cān ne ile girerse anuñla çıkar. Çıkmaduk cānda ümîd var. Çürügüñ üzülmesi yegdür. Çukuruñda bul. Çerāğ dibi karanlık. Cihānda bitmez iş olmaz. Ciger yi, et yüzi görme. Cānuñı bostānda mı bulduñ? Cān bir, cihān iki. Cānı pek olsun. Çıbık yaş iken eğilür. Çıkacak kan tamarada tırmaz. Çok nāz 'āşık uşandurur. Cānum od, cānum ad. Çok açılma şovuk alur. Çingene bālinası mısun? Çig yeme kim karnuñ ağrımaya. Cennet kapusın cömerd aç. Çöken deve yir bulur. Cāhil, libāsla 'ālim olmaz. Cihānuñ 'ayşı, n[ū]şına degmez. Cihānda ādem olur, bī-gām olmaz. Çanuñ çekilsün, çanuña ot mı tıkdılar? Çalmadan oynama. Çay başında yatma, kurbağadan korkma. Çāşnî helâl. Çelebim.

Ḥarfî'l-hā

Ḥağ diyen maḥrûm kalmaz.³⁷ Ḥağ ḥağkı dergāhda bula... Ḥağdan gelene ne söz? Ḥağ diyecek ağan şu tırur. Ḥağ söze ne tanışık? Ḥikmeti Loğmān'dan... Ḥācı ḥācıyı Mekke'de...³⁸ Ḥaleb anda ise arşın bunda... Ḥamāma giren terler. Ḥağ söz acı olur. Ḥağ söyleyenüñ dilin kesmezler.³⁹ حلوا آخر خورند³⁹

Ḥarfî'l-hā

Ḥaşıse minnet itme, çaltıyı tolaş. Ḥayr şan işüñe, ḥayr gele başuña. Ḥırsız ol, ḥarāmî ol, inşāfî elden koma. Ḥızlı s.kdügüñ Ḥaraca Aḥmed tekyesine gelür mi? Ḥām armüd gibi boğaza tırma. Ḥayr başuña, şer g.tüñe. Ḥayrın gör. Ḥastanuñ oñmaduğı yaşıdığa şıçar. Ḥayr işe te'ḥîr olmaz. Ḥastaya döşek mi şorarsın? Ḥasta şihḥat bulınca ḥekîm kapuya gelür. Ḥayrla yād ol. Ḥayr sulṭānım. Ḥurmāyı yiyen çibānına taḥammül eyler. Ḥaber yalan olmaz, yañlış olur.⁴⁰ خسر الدنيا والاخرة⁴⁰

³⁴ "Önce arş, sonra nakş sabit oldu."

³⁵ "İddia edilen sabit oldu"

³⁶ "Sonra ve sonra"

³⁷ Bu atasözü "Allah diyen maḥrûm kalmaz" ile aynı mânâdadır.

³⁸ Bu atasözünün aslı şöyledir: "Işık ışığı tekkede, hacı hacıyı Mekke'de bulur" Bk. Müstakîmzâde Süleymān Sa'deddîn, *Durûb-ı Emsâl-i Türkî*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 3740, vr. 46a.

³⁹ "Tatlıyı/helvaı en son yediler"

⁴⁰ *Kur'ân-ı Kerîm, Hacc Sûresi* 22/11: "Dünyasını da ahireti ni de kaybetmiştir."

Ḥarfü' d-dāl

Deli deliyi, dānişmend öliyi sever. Dügün evin bilmez, çanağ çölmek taşır. Dost başa, düşmen ayağa... [75a] Delikli taş yirde qalmaz. Dostla ye, iç; alı, şatı eyleme. Deliyi ne s.k ne s.kil. Devlet kazā yanında... Deliden uşlu haber. Dilencinüñ yüzi qara, torbası tolı... Derziye göç dimişler ignesin başına qomış. Devletliye doqun da geç. Devletlinüñ pāpūci varduğı yire, faqirüñ başı varamaz. Devletsiz düşüne sevinür. Dilki var baş keser, faqir qurduñ adı yavuz. Düşmeni az görme. Deliden qaçarken ölen şehiddür. Devletüñi depme faqir. Deli çalkısız oynar. Da' vācuñ qāđi ise yarıcuñ Allāh... Dest-i inşāfi sineñe qo. Deve dişi buğday mı şatduñ? Dilüñ kemigi yoğ. Deve gördün mi? Deve dellālı mısın? Dem bu demdür. Demir boğı gibi ağır ol. Deli alacayı sever. Diş etiyle qarın toymaz. Dil tek tursa baş esen. Deveciyle dost olan kapusın büyük yapar. Deve qulağından aqşamaz. Demürden eşek s.ki tayanmaz.⁴¹ دم مزن

Ḥarfü' z-zāl

Züll ihtiyār eyleme. Zerre qadar hayr iden de bulur, şer iden de bulur.⁴² Zerrece aşğ ğam qomaz. Zerre yirden üstündür. Zerre ne qadar kem ise güneşle hem-serdür. Zerre qadar ricām yoğdur.

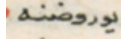
Ḥarfü' r-rā

روح يا عرصه⁴⁵ امدنت نيست (?) Rūhına key gū. (؟) روح يا سیدی⁴⁴ رضی الله تعالی عنکم⁴³ Rūhına key gū. (؟) روى باز چورفتی رفتی⁴⁶ vālideyn.⁴⁷

Ḥarfü' z-zā

Zügürd adamuñ yıldızı düşkündür. Zifoz. Zebünküş olma. Zekātuña tüt. Zamān zamāna uymaz. Zühde riyā nice mümkün?

Ḥarfü' s-sin

Serçeden qorqan tarı ekmez. Serçeye çibik bere... Sevenüñ quliyuz, sevmeyenüñ sultaniyuz. Sev, seni seveni perı ise de sevme, seni sevmeyeni hürı ise de. Südlü südlü meleme. S.küñe mi söylersin?⁴⁸ سك بصحرا S.kimüñ āyine Sözi g.tinden añlama. Söyleyen işidür. Söz, söz açar; söz g.t açar. Söz añlayanuñdur. Sözüñi bil de söyle. Süñü çuvālda gizlenmez. Sen tütacağuş kuşu biz qoyıvirdük. Sen s.kildüğüñ yirde biz cünüb yatduk. Sözi virenden alan uşlu gerekdür.⁴⁹ Söz güherdür. Seğā miftāh-ı cennetdür. Söylemekden söylememek yegrek / Söyledike söz uzar artar emek.

⁴¹ "Vurma."

⁴² *Kur'ân-ı Kerîm, Zilzâl Süresi*, 99/7-8, "Kim zerre miktarı hayr yapmışsa onu görür, kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür."

⁴³ "Allah sizden razı olsun."

⁴⁴ "Git ey efendi."

⁴⁵ "Git ey ..."

⁴⁶ "Gidenler geri dönmedi, çünkü gittiler gittiler."

⁴⁷ Bu mânâda bir hadis-i şerif vardır: "Allah'ın rızası babanın rızasında, gazabı babanın gazabındadır." Aclûni, age, C. 1, s. 520, nu. 1390.

⁴⁸ "Köpek sahraya [gitsin]."

⁴⁹ Buna benzer bir başka atasözü "Söyleyenden dinleyen ârif gerek."

Harfî'ş-şım

Şerî'at zâhire hüküm eyler. Şerî'at kesdüğü parmak ağrımaz. Şerî'atden taş kıpıran yirine baş kor. Şüheli bâzâr mi' de bozar. Şütür gürbe mu'âmele itme. Şeker şuya mı düşdi? Şalkamuñ sıkından seyregi yegdür. Şâz maķûlesidür. Şâ'ir olmuş, şehre gelmiş t.şakum. [75b] Şu aķduğı yire yine aķar. Şöhret âfet dimişler.⁵⁰ Şehâdet yâ müslimîn. Şıķķ-ı şânî peder midür? Şebîhün ile turma. ⁵¹ شكر فروشى ميکن

Harfî'ş-şâd

Şaman altına şular yürütme. Şulı s.küñ şuda yatar. Şaķınan göze çöp düşer. Şağ göz, şol göze muhtâc olmasun. Şabırla koruķ helvâ olur. Şavula sidik yolından. Şıç da kırtul. Şacı bitmedük öksüz misün? Şağ ata, çürük arpa zarar itmez. Şoluma, haberün alduķ. Şıçan sidigi deryâya zarar itmez. Şarıģuñ öñüñe ķo da fikr eyle. Şan'at çöp altındadır. Şıçmaduķ çalı dibi ķomaduñ. Şanduģuñ kıtı kapağı çıkdı. Şol elüm saña katlanur. Şol t.şagum misun? Şu uyur, düşmen uyumaz. Şanmaduģuñ yumruķ baş yarar. Şınamaduģuñ adamla görüşme. Şağ olan yine görüşür. Şoñın fikr idüp söyle. Şüret uğrusı olma. Şüfi şoğan yir misün? Şafâda ol. Şu bulanmayınca turulmaz. Şağ olan baş, yasdıķ istemez. Şoñı hayr ola. Şarb sirke ķabına zarar. Şon peşimânlık aşsı itmez. Şorup virmeden, döküp virmek yegdür. Şabırla tut yaprağı atılas olur. Şabruñ şoñı şarı şaltun. Şıçarın diyen g.t lâ büdd şıçar. Şarı öķüz şabanda hâzır.

Harfî'z-zâd

Żırva te'vîl ķabül eylemez. Żırvaladuñ.

Harfî't-tâ

Ŧoķuz ķurda yek eşek. Ŧar yirde ta'âm yimekten, bol yirde kötek yimek yegdür. Ŧaş kopduğı yirde ağır. Ŧoñuz eti olsun, şışde olsun. Ŧoñuz ķurbâna yaramaz. Ŧoñuzdan bir oķ şaķınma. Ŧoñuzuñ kıyruģın kesseñ yine toñuz... Ŧoñuzdan kııl çekmek fâ'ide. Ŧaşı başa, başı taşa ur. Ŧaleb senden, virmek Allâhdan. Ŧolaş kiriş-hâneyi. Ŧoğrılık, iki cihân iyliğidür. Ŧanışıklı tağ aşmış. Ŧanışık serilikde (?) işemişsin. Ŧoğrı söz acı olur. Ŧoñuza tayı dimekten, çalıyı tolaşmak yegdür. Ŧayun evüñe var tayun öğret. Ŧağ di, ısıcığa ķalma. Ŧama' olmasa Ŧamu olmazdı. Ŧama' taş yarar, taş baş yarar. Ŧama'ķaruñ ķarmı toymaz. Ŧavşan çomağa râst geldi. Ŧumansız ışıkdan ne istenür. Ŧavar alacası taşrada, insân alacası içeride. Ŧoķmak olmayınca ķazık yire girmez. Ŧoğdı boğmaya yaramaz. Ŧaş yasdınup toprak düşüñür. Ŧaşlar altında ķalsun. Ŧaş atana [76a] ekmek at. Ŧatlı yi, Ŧatlı söyle. Ŧatlı dilün yoğ ise Ŧatlı ekmegün de mi yok? Ŧuz, ekmek bilmeyen adamdan köpek yeg. Ŧavşana kaç, tazıya tut dirsın. Ŧoğrıya Hâķķ yardımcı. Ŧoğrı tutulmayınca egri bilinmez. Ŧutulmaduķ uğrı, begden yeg. Ŧoķ ağırlamak güc olur. Tama tama göl olur. Ŧavşan tağa küsmiş, tağ bî-ķaber. Ŧoñuz ürkdüğü zamân başına ķar yağar.

Harfî'z-zâ

Żarâfetüñe turunc şıķayın.

⁵⁰ Bu mânâda bir hadis-i şerîf vardır: "Şöhret bir beladır, ama bütün insanlar onun peşine düşerler. Sabırlı olma bir nimettir, ama bütün insanlar ondan uzak dururlar." Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yay., İstanbul 2013, s. 626.

⁵¹ "Şeker satıcılığı yapıyor."

Ḥarfü'l-‘ayn

‘Aşık ili kör şanur, dört yanın dīvār şanur. ‘Aybsız yār isteyen yārsız kalur.
 ‘Ākıl ıslāh itdügin, mecnūn ifsād ider. ‘Acele şeytān işidür. ‘Āşī kıziya kırd yet-
 mez. ‘Aşk kavle şıgmaz. ‘Āşika Bağdād ırak degül. ‘Avret sözine uyan ‘avretten
 kötüdür. ‘Araba kırılınca yol gösterür çok olur. ‘Aynumda degül. ⁵² علی ملاء الناس
 ‘Alenen itme.

Ḥarfü'l-ğayn

Ġavğalu yirde tırma. Ġāfil baş terkide. Ġazabla kalkan ziyānla oturur. Ġayret
 altında er ölür. Ġuşşayla yatan elemle uyanur.

Ḥarfü'l-fā

Fārisī dil yur dāmenden. Faķiri dögmüşler, vay arķam demiş. Fırşatı fevt eyle-
 mez, ‘āķil meger nādān ola. Faķire evlād olmadan ekābire kıl olmak evlādur. Fālcı
 mısun?

Ḥarfü'l-kāf

Kartala oķ tōkunmuş, yine kendü yeleginden. Kanā‘ at sermāyedür.⁵³ Kara eşek
 kapuda bađlı. Kulaķ dirken başdan çıkdūñ. Kulađuñ arduña ķo. Kanayanda kırķ
 batmān. Kırd yanınca kuş da tōyar. Kıl du‘āsı, kılı maħrūm ķomaz. Kalaylı ķoza
 beñzersin. Koķmađa yoķ. Kumsı, kumsıyı sevmez. Kar ayak üşüdü. Koñşı tavuğı,
 koñşıya kaz görinür. Kırd kocayınca köpegüñ maşharası olur. Kırı s.k, düşmen
 büzüğine. Kusķuna kuvvet, kamcıya bereket. Kırd koñşısın yimez. Koñşı haķķı,
 Tañrı haķķı. Kaşınacaķ tırnaķ yoķ. Kapudan ķovarlarsa bacadan düş. Kulluķdan
 ululuķ. Kırı tōrba ile at tutulmaz. Kazā gözi bağlar. Kılıcından kan tamlar.
 Kındaķdan kıtsız. Kılavuzı karđa olanuñ, burnı boķdan çıkmaz. Kırı yanınca yaş
 da yanar. Kulađuñ dögeyin. Kanda çoķluķ, anda boķluķ. Karınca miķdārınca.
 Kanadı karıncaya zevāldür. Kačan kabaķ olduñ boyuñ uzadı. Kıyı kazan, boyınca
 kazmak gerekdür. Kusķundan yukarı osurma. Kıl senüñ, haťa senüñ. Kıl haťasız
 olmaz. [76b] Korķulı düş hayrlıdır. Konuķ umduğın yimez, bulduğın yir. Kırk yılda
 intikāmın alan, āh ivdim dimiş. Kalķmış s.küñ inşāfi olmaz. Korķak bāzırgān aşşı
 itmez. Koç, kızi kırbān içündür. Kırd ile kıyım yürisün. Kılavuzsuz kuş uçmaz.
 Kazā danışıp gelmez. Kaydıya şöhet harām. Kıl gibi işle, beg gibi yi. Kırd,
 boynuñ niçün yoğundur, dimişler; işim ğayra inanmam, dimiş. Kılıc gibi kış geldi.
 Kış gökde kışlamaz. Kızi vir, köpriyi kes. Koş, koş da yügrügün al. Kavilsiz giren
 haķsız çıkar. Kıl oldum dinmekle kıl olunmaz. Kaķma kapuyı, kaķmayalar
 kapuñı...⁵⁴ Kanķı taş ķatı ise ur başuñı. Kıoma gideni. Kıarda yüri, izüñ belirtme.

Ḥarfü'l-kāf

Gözüñ ile gördüđüñi etüñle ört. Gökden ne yağdı ki yir kabül eylemedi?
 Göregelen süregider. Kimse naşibin kimse yimez. Görinür köye ne kılavuz? Gördüñ
 zamāne uymadı, uy sen zamāneye. Geçen belürmez. Güçle güzellik olmaz. Gel imdi
 öpeyim şol şüretüñi. Geçme nāmerd köprisinden ķo aparsın şı seni. Gömü mi
 çeynersin? Gıceye işbāt olmaz. Kelüñ dermānı olsa başına olurdı... Güçle gelen
 köpek, kıyuna hayr itmez. Gel, geç bulayın. Kör ölür, bādām gözli olur. Kendi
 düşen ağlamaz. Kör odur ki düşdüği kıyuya yine düşe. Kışi ‘aşık olmadın evvel,

⁵² "İnsanlar arasında veya insanlar üzerine"

⁵³ Hadis-i Şerif: "Kanaat, bitmez bir servet; tükenmez bir hazinedir." Aclūnî, age, C. 2, s. 102.

⁵⁴ Aynı mânâda bir Arap atasözü vardır: "Men dakika dukka", "Eden bulur."

şoñın şanmak gerek. Küpe küp diseñ küp de düp, dir. Kedinüñ yügrügi şamanlığa dek. G.tüñe urayın. Geregi gerekmez iken şakla. Kesemedüğüñ eli öp, başuñda қо. Göz görmeyince gönül katlanur. Gözden ırak olan, gönülden dağı ırak olur. Gelme gelme, dönme dönme. Gezen ya budına ya boğazına. Kemâlün zevâli vardır. Güler yüze toyılmaz. Keçiye cânı kayısı, kaşaba yağ kayısı. Gör turpuñ çıkışını. Kelün g.ti, bağın otı... Gözi toyuran toprakdur. Güçle göcen tutulmaz. Güçle bahâdırlık olmaz. Görinen köye ne kılavuz? Keçi yatduğı yiri eşer. Kötek cennetden çıkmışdur. Güyegi oğul olmaz. Küllük depicek olmaz. Güneşe ya toğ ya toğdum, dirsın. Gözüñ üze kaşuñ var dinmez. Geçmiş yağmura kepenek tutma. Kilimüñi şudan çıkar. Kişinüñ hürmeti kendi elindedür. Gicemüz Qadir, gündüzimiz bayram. Gün toğuşından bellidür. Kendüñe aç güzeli [77a] didürme. Köpegüñ çaқşırı olmaz. Keçede biz belürmez. Gül қоқar, bülbül öter.

Ḥarfü'l-lâm

⁵⁵ لايقا زمانين Libāsuñ kendüñe düşerin giy. Loқma қарın toyurmaz, şefkat artırur. Leylā Mecnün hikāyesin söylersin. ⁵⁶ لا والله ⁵⁷ لا شبهه ولا شك Lām elif tolaş. Lāleñe mi söylersin? ⁵⁸ لبيك

Ḥarfü'l-mîm

Müft sirke bāldan tatlı. Mecnün dağı ma'küle kâ'il. Mestün sözi, ma'zür-ı kirām-ı 'uқālādur. ⁵⁹ مردان مردانرا می شناسند Mazlūmuñ āhı yirde қalmaz. Ma'kül söze ne tanışık? Müsāfir naşibiyle gelür. Müsāfirün kâfir ise de hoş tut, dimişler.

Ḥarfü'n-nün

Nevbetüñe katlan. Ne қaranlık yirde yat, ne қара қura düş gör. Ne çig yi, ne қарnuñ ağırsın. Ne et yansın, ne şiş göyünsün. Nāmdur iş işleyen. Nür görmiş hācı mısun? Nākesle cömerdüñ hārcı birdür. Naşibe zevāl olmaz. Naşib olan yitişür. Naşibün var ise, gelür Yemen'den; naşibün yoğısa, düşer dehenden. Naşibün var ise, kaşıguñda çıkar. Nazar hāledür. Ne yavuz ol aşıl, ne yavaş ol başıl. Ne cânuñ var? Ne şuçuñ var? Ne g.tüñ var? Ne kedisin? Ne köpeksin? Ne alur var ne şatar? Niçün añdı? Niçün a sulţānum? Ne poğ yimekdür? Ne hoşca? Ne nāzük? Ne murdār nesne? Neñe güvenirsın?

Ḥarfü'l-vāv

Vaқıtsız öten ḥorosuñ başın keserler. Vir toқuzu, қurtar onı. Viren eli kesmezler. Var, kendü ölüñe ağıla. Varın viren, yād olmaz. Vay başuñ! Var imdi poğ yime. Vızlar siñek yoқ. Vıқ dimege cânı mı var? Var başuña ögüt vir. Vefāsızdan köpek yeg. Var imdi ha.

Ḥarfü'l-hā

Herkese vaţanı Bağdād. Herkes küllüginde ḥoroslanur. Herkese қavarası penir paparası gibi қоқar. Her қavaraya bıyık oynatma. Her kişi ekdügin biçer. Herze vekil olma. Her қanda iseñ pādişāhum dünyada şağ ol. Hiç bir nesnecik dimem. ⁶⁰ اندر هيچ است

⁵⁵ "Zaman bâkî kalmaz."

⁵⁶ "Hayır! Allah'a yemin olsun."

⁵⁷ "Şeksiz ve şüpheşiz."

⁵⁸ "Buyur."

⁵⁹ "Erkekler erkekleri tanırlar."

⁶⁰ "Yokta yoktur."

Ḥarfü'l-yā

Yazılmışda yuyulmuş yok. Yağ yimezseñ yoğurt yi. Yalnız taş, dīvār olmaz. Yoğurdum ekşi dir, yok. Ya deve ölür, ya deveci. Yaz uçmak, kış tamu. Yağşı yimek kalmadan yaman çarın yırtılmak yegdür. Yuf kuşkunūñ debine/diyene (?). Yuvalanan taş, yosun tutmaz. Yar yıkıldığı gün tozar. Yañşağı şağır s.ker. Yapı taşı, yapıdan kalmaz. Yeñdüğüñ da'vāya la'net. Yügrük at [77b] yemin arturur. Yorğanuña göre kösül. Yalnızlık Ḥudāya lāyıkdur. Yalnız elden şadā çıkmaz. Yoğun inceline ince üzilür. Yirdeki yüzi kimse başmaz. Yüzüñe göre şabancasın ur. Yumruğuña tükürme. Yukarı kosañ is olur, aşağı kosañ pās olur. Yoluñ otı kelüñ g.ti. Yavuz baş, issine toñuz gütdürür. Yazın gölgede yatan, kış günü ağzın poyraza açar. Yağı yalan, kış gerçek. Yüzüñ suyun yüzüzden şatın al. Yaramazuñ yedi evden yetmiş eve ziyāni toqunur. Yaman çardaş yağıda belli olur. Yañılan Bağdād'dan döner. Yağmurdan kaçarken toluva uğrarsın. Yemişüñ eyüsin toñuz yir. Yılanuñ sevmedüğü yarpuz ol dağı kapusunda biter... Yüzüñi şu koyucular görsün. Yüzüñ gören inek, buzağısın almaz. Yemişin yi, ağacın şorma. Yār odur kim buñ deminde yār ola. "Ya dīn, ya kīn" dimişler. Yarup yire geçürme. Yanuñda şu götürenle desti kıran yeksān. Yiyen bilmez, toğrayan bilür. Yükuñ koza idügin bilüp çağışda dirsın. Yirüñ kulağı var. Yüz yüzden utanur. Yitikli anası koynın arar. Yükuñ tut, bācuñ al. Yaramazla yār olma. Yaş deri gibi nereye çekilseñ gidersin. Yağışmazsa da kütlu olsun. Yedi yaşında kız ya erde ya yirde... Yalan olmaz yañlış olur. Yoğuşda bin, inişde in. Yüzüñ aq, alnuñ aqıq. Yüze çıkma. Yaşsa. Yok dime var di. Yüzüñ arduñ degül. Yılan maşalı gibi uzatmasın. Yehüd imāna gelmez. Yil yepelek ol. Yaş yanķı ile. Yaş yaşayup diş diş.

DİZİN**Atasözleri****Ā-A-'**

'Acele şeytān işidür. [76a] Aç acı s.kince dilenci toğar. [73a] Aç esner 'aşık gerinür. [73b] Aç tavuk, kendüyi buğday bāzārında şanur, dirler. [74a] Açla eceli gelen söyleşir. [73b] Adam on, toquzu ton. [73b] Ağacı kes, odun olsun; cāriyeyi s.k, kañın olsun. [73a] [Ağzı] egrı eñsesinden bilinür. [73b] Aşşamuñ hayrından, şabāhuñ şerri yegdür. [73b] Aq akçe, kara gün için. [73b] Aqçe aqçeyi kazanur. [73b] 'Āqıl işlāh itdügin, mecnūn ifsād ider. [76a] Allāh diyen mahrūm kalmaz. [73a] Alan bir kıldan alır. [73a] Alan, şatandan umar. [73a] Anasın gör, kızın al; kenārın gör, bezin al. [73b] 'Araba kırılınca yol gösterür çok olur. [76a] Artık iş, göz çıkarmaz. [73b] 'Āşī kuzıya kurd yetmez. [76a] Aşağı kosañ is, yukarı kosañ pas olur. [74a] 'Āşık ili kör şanur, dört yanın dīvār şanur. [76a] 'Āşıka Bağdād iraq degül. [76a] 'Aşq kavle şıgmaz. [76a] At binenüñ, kılıç kuşananuñ. [73a] At yirine eşek bağlama. [73b] Atılan oq girü dönmez. [74a] Atuñ/İtüñ ağacınla oyunu olmaz. [73b] 'Avret sözine uyan 'avretten kötüdür. [76a] Ay aydın, hesāb belli... [74a] Ay gördük, yıldız ihtiyāc kalmadı. [74a] Ayaq ayak başarılar nerdübāna. [73b] 'Aybsız yār isteyen yārsız kalur. [76a] Ayınuñ otuz iki türkisi var, başı armud... [74a] Aylaq oturandan uya gezeni yegdür. [73b] Azacıq aşım, gavğasız başım. [73a] Azı bilme-yen, çoğı bilmez. [73b]

B

Bakacak yüze tükürme. [74a] Bal dimekle ağız tatlı olmaz. [74a] Bal tutan parmağın yalar. [74a] Balı olan bal yemez mi? [74a] Balık başdan koçar. [74a] Baş gitse ayak pây-dâr olunmaz. [74a] Başdan murâd, beynidür. [74a] Başına gelen paşmaçkı. [74a] Bege inanma, şuya tayanma. [74a] Begenmedüğüñ yumruk baş yarar. [74a] Beglik çeşmeden şu içme. [74a] Belâsız bal yenmez. [74a] Ben benüm için dimem, bâğda üzümile yaraşur. [74a] Besle kırkayı, gözlerün oysun. [74a] Bıçak, kendü şabın kesmez. [74a] Bildüğüñ yañıldığüña yetmez. [74a] Bilmeze bulut yük. [74a] Biñ aşcı, bir başcı. [74a] Biñ ayak bir ayak üzre. [74a] Biñ kırkaya bir taş. [74a] Biñ yıl yarak, bir gün gerek. [74a] Bir çıplağı, tokuz cebelî şoyamaz. [74a] Bir dost, bir post. [74a] Bir döğülen, bir s.kilen yeñilür. [74a] Bir günlük beglik beglikdür. [74a] Bir muhannes biñ çeri şır. [74a] Bir sürçen atun başın kesmezler. [74a] Bir urmağla balta kesmez. [74a] Bir yigit, kırk yılda hâşıl olur. [74a] Bitli baklanun kör alıcısı olur. [74a] Bitmez iş olmaz. [74a] Boğaz dipsiz kuyudur. [74a] Boğaz, kişiden aşğa. [74a] Boğaz, Tañrı yarlığasın dimez. [74a] Borclı ölmez, beñzi şararur. [74a] Boş torba ile at tutulmaz. [74a] Boz atun yanında turan ya hüyundan ya düyinden... [74a] Bu ıssıya karlar mı tayanur? [74a] Būd dimege tudağ gerek. [74a] Bugünün yarını var. [74a] Buğ şıkmağla .m tar olmaz. [74a] Büyük başun büyük agrısı olur. [74a]

C

Câhil, libâsla ‘âlim olmaz. [74b] Cân bir, cihân iki. [74b] Cân ne ile girerse anuñla çıkar. [74b] Cân virmeyince cânân ele girmez. [74b] Cânım od, cânım ad. [74b] Cehennemden od alup kanda yağarsın? [74b] Cennet kapusın cömerd aç. [74b] Cevâhir kâdrin şarrâf bilür. [74b] Cihânda âdem olur, bî-gam olmaz. [74b] Cihânda bitmez iş olmaz. [74b] Cihânun ‘aysı, n[ü]şına degmez. [74b] Cimrî kâfirün, toñuzı mı olur? [74b]

Ç

Çâpük kuş iki ayağından tutulur. [74b] Çatal kazık, yire girmez. [74b] Çay başında yatma, kurbağadan kırkma. [74b] Çerâğ dibi karanlık. [74b] Çıbık yaş iken eğilür. [74b] Çıfıt cerrârın dilendürmez. [74b] Çıfıt imâna gelmez. [74b] Çıkacak kan tamarada tırmaz. [74b] Çıkmaduk canda ümîd var. [74b] Çig yeme kim karnun agrımaya. [74b] Çok açılma şovuk alur. [74b] Çok bilen çok yañılır. [74b] Çok nâz ‘âşık uşandurur. [74b] Çöken deve yir bulur. [74b] Çölmek çölmege, g.ti kara dimiş. [74b] Çölmek, kulpın buldı. [74b] Çürüğüñ üzülmesi yegdür. [74b]

D-Đ

Da‘ vâcuñ kâđi ise yarcuñ Allâh... [75a] Deli alacayı sever. [75a] Deli çalkısız oynar. [75a] Deli deliyi, dânişmend öliyi sever. [74b] Deliden kaçarken ölen şehiddür. [75a] Deliden uşlu haber. [75a] Delikli taş yerde kalmaz. [75a] Deliyi ne s.k ne s.kil. [75a] Demürden eşek s.ki tayanmaz. [75a] Derziye göç dimişler ignesin başına kômış. [75a] Deve kulağından aksamaz. [75a] Deveciyle dost olan kapusın büyük yapar. [75a] Devlet kazâ yanında... [75a] Devletlinün pâpücü varduğı yire, fakîrün başı varamaz. [75a] Devletliye dokun da geç. [75a] Devletsiz düşünse sevinür. [75a] Dil tek tursa baş esen. [75a] Dilencinün yüzi kara, torbası tolı... [75a] Dilün kemigi yok. [75a] Dilki var baş keser, fakîr kurduñ adı yavuz. [75a] Diş etiyle karın toymaz. [75a] Dost başa, düşmen ayağa... [75a] Dostla ye, iç; alı, şatı eyleme. [75a] Dügün evin bilmez, çanak çölmek taşır. [74b] Düşmeni az görme. [75a]

E

Edebi edebsizden öğren. [73a] Egri otur, doğru söyle. [73b] Ekmek dizün üstünde olmasun. [73b] El eli yur, el yüzi yur. [73b] Elün aşda, gözüñ işde olsun. [73b] Enik s.ken yanında tur, odun kesen yanında turma. [73b] Er ol, baş yar. [73a] Erde hüner bir olur. [73b] Eski dost, düşmen olmaz. [73a] Eski düşmen, dost olmaz. [73a] Eşegi düğüne da' vet itmişler; ya odun ya şu için, dimişler. [73b] Eşegi, şahibi didügi yire bağla. [73b] Eşeginden çulı yeg. [73b] Eşek ölüsi, kelbe düğün. [73b] Et, ne denlü arık ise ekmeğün üstünde yaraşır. [73b] Etle tırnak arasına girilmez. [73b] Ev tanası öküz olmaz. [73b] Evdeki hesâb, bâzâra uymaz. [73a] Evün boş ise odun taldur. [73b] Evün yapılmış, karının s.kilmişi... [73a]

F

Faķire evlād olmadan, ekābire kul olmak evlādur. [76a] Faķiri döğmişler, vay arķam demiş. [76a] Fārisi dil yur dāmenden. [76a] Fırşatı fevt eylemez, 'āķil meger nādān ola. [76a]

Ġ-G

Ġāfil baş terkide. [76a] Ġavğalu yirde turma. [76a] Ġayret altında er ölür. [76a] Ġazabla kalkan ziyānla oturur. [76a] Geçen belürmez. [76b] Geçme nāmerd köprisinden ko aparsın şu seni. [76b] Geçmiş yağmura kepenek tutma. [76b] Gel, geç bulayın. [76b] Gelme gelme, dönme dönme. [76b] Geregi gerekmez iken şakla. [76b] Gezen ya budına ya boğazına. [76b] Gicemüz Ġadir, gündüzümüz bayram. [76b] Giceye işbāt olmaz. [76b] Gökden ne yağdı ki yir kabül eylemedi? [76b] Gördün zamāne uymadı, uy sen zamāneye. [76b] Göregelen süregider. [76b] Görinen köye ne kılavuz? [76b] Görünür köye ne kılavuz? [76b] Göz görmeyince gönül katlanır. [76b] Gözden irak olan, gönülden dađi irak olur. [76b] Gözi toyuran toprakdur. [76b] Gözüñ ile gördüğün etünle ört. [76b] Guşşayla yatan elemle uyanur. [76a] Güçle bahādırlık olmaz. [76b] Güçle gelen köpek, koyuna hayr itmez. [76b] Güçle göcen tutulmaz. [76b] Güçle güzellik olmaz. [76b] Gül kıkar, bülbül öter. [77a] Güler yüze toyılmaz. [76b] Gün toğuşından bellidür. [76b] Güyegi oğul olmaz. [76b]

Ĥ-Ĥ-H

Ĥaber yalan olmaz, yañlış olur. [74b] Ĥacı Ĥacıyı Mekke'de. [74b] Ĥaķ diyen mahrūm kıalmaz. [74b] Ĥaķ diyicek aķan şu turur. [74b] Ĥaķ söyleyenün dilin kesmezler. [74b] Ĥaķ söz, acı olur. [74b] Ĥaķ söze ne tanışık? [74b] Ĥaleb anda ise arşın bunda... [74b] Ĥamāma giren terler. [74b] Ĥasise minnet itme, çalıyı tolaş. [74b] Ĥasta şihhat bulınca Ĥekim kapuya gelür. [74b] Ĥastanun oñmaduđı yaşığa şıçar. [74b] Ĥastaya döşek mi sorarsın? [74b] Ĥayr şan işüne, hayr gele başuñna. [74b] Ĥayr işe te'ħir olmaz. [74b] Her kişi ekdüğün biçer. [77a] Herkes küllüğünde Ĥoroslanur. [77a] Herkese kıvarası penir paparası gibi kıkar. [77a] Herkese vaťanı Bađdād. [77a] Ĥırsız ol, Ĥarāmī ol, inşāfi elden kıoma. [74b] Ĥurmāyı yiyen çibānına taħammül eyler. [74b]

I-İ

Işıramaduğun eli öp, başuñda kıo. [73b] İden bulur, inleyen ölür. [73a] İki el, bir baş için. [73a] İki köre bir degnek... [73a] İki yatar, üç kıalkar. [73a] İl atduğı taş, irak gider. [73a] İl geçdügi köpriden sen de geç. [73a] İl il üzre olur, ev ev üzre olmaz dirler. [73b] İl ile gelen düğün bayram... [74a] İl s.kiyle gerdege girilmez. [73a] İnşāfsızun s.kinden, t.şāđı uzun olur. [73b] İrtēnün issisi var. [73b] İrtēye kıalan

belâdan korkma. [73b] İş başarandıdır. [73a] İşte eşek, işte nerdübân. [73a] İt bokı kefarete yaradı. [73a] İt dişi, toñuz derisine... [73a] İt iyiligi, at deñize, balık bilmezse Hâlîk bilür. [73b] İt s.kinden ilik umulur mı? [73a] İt süri, akçe kıazan. [73a] İti öldürene sürüdürler. [73b] İtüñ akşığı tavşan görince. [73b] İyilige iyilik olsa, şığıra bıçağ olmazdı. [73b] İyilik itdügüñden şakın kendüñi. [73b]

K-Ķ

Ķaçan kıabağ olduñ boyuñ uzadı. [76a] ĶaĶma kıapuyı, kıaĶmayalar kıapuñı... [76b] Ķalkmış s.küñ inşâfı olmaz. [76b] Ķanadı kıarıncaya zevâldür. [76a] Ķanda çokluk, anda bokluk. [76a] Ķankı taş kıatı ise ur başuñı. [76b] Ķar ayak üşüdü. [76a] Ķartala ok toĶunmış, yine kendü yeleginden. [76a] Ķaşınacak tırnağ yok. [76a] Ķavilsiz giren Ķaksız çıkır. [76b] Ķaydıya şöbet Ķarâm. [76b] Ķazâ danışup gelmez. [76b] Ķazâ gözi bağlar. [76a] Keçede biz belürmez. [77a] Keçi yatduğı yiri eşer. [76b] Keçiye cânı kıayısı, kıaşaba yağ kıayısı. [76b] Kedinüñ yügrügi şamanlığa dek. [76b] Kelüñ dermânı olsa başına olurdı... [76b] Kelüñ g.ti, bāğın otı... [76b] Kemâlüñ zevâlî vardur. [76b] Kendi düşen ağlamaz. [76b] Kendüñe aç güzeli didürme. [77a] Kesemedüğüñ eli öp, başuñda kıo. [76b] Kılavuzı kıarğa olanuñ, burnı bokdan çıkamaz. [76a] Kılavuzsuz kıuş uçmaz. [76b] Kıırk yılda intikâmın alan, âh ivdim dimiş. [76b] Kıış gökde kıışlamaz. [76b] Kıızı vir, köpriyi kes. [76b] Kimse naşibin kimse yimez. [76b] Kışi 'aşık olmadın evvel, şöñin şanmak gerek. [76b] Kışinüñ hürmeti kendi elindedür. [76b] Kıoç, kıuzı kıurbân içündür. [76b] Kıoñşı ĶaĶkı, Tañrı ĶaĶkı. [76a] Kıoñşı tavuğı, kıoñşıya kıaz görünür. [76a] Kıonuk umduğın yimez, bulduğın yir. [76b] KıorĶak bāzirgān aşşı itmez. [76b] KıorĶulu düş Ķayrıldur. [76b] Köpegüñ çakşırı olmaz. [77a] Köör odur ki düşdüğü kıuyuya yine düşe. [76b] Köör ölür, bādām gözli olur. [76b] Kötek cennetden çıkmışdır. [76b] Kıul du'ası, kıulu maħrûm kıomaz. [76a] Kıul ĶaĶasız olmaz. [76b] Kıul gibi işle, beg gibi yi. [76b] Kıul oldum dinmekle kıul olunmaz. [76b] Kıulağüñ arduña kıo. [76a] Kıumsı, kıumsıyı sevmez. [76a] Kıundağdan kıutsız. [76a] Kıurd kıocayınca köpegüñ maşarası olur. [76a] Kıurd kıoñşısın yimez. [76a] Kıurd yanınca kıuş da toyar. [76a] Kıurda, boynuñ niçün yoğundur, dimişler; işim Ķayra inanmam, dimiş. [76b] Kıurı s.k, düşmen büzüğüne. [76a] Kıurı torba ile at tütulmaz. [76a] Kıurı yanınca yaş da yanar. [76a] Kıusķuna kıuvvet, kıamcıya bereket. [76a] Kıuyı kıazan, boynca kıazmak gerekdür. [76a] Kıüllük depicek olmaz. [76b] Kıüpe kıüp diseñ kıüp de düp, dir. [76b]

L

Libāsuñ kendüñe düşerin giy. [77a] LoĶma kıarın toyırmaz, şefķat artırur. [77a]

M

Ma'küñ söze ne tanışık? [77a] Mazlumuñ âhi yirde kıalmaz. [77a] Mecnün dağı ma'küñe kıā'il. [77a] Mestüñ sözi, ma'zür-ı kıirām-ı 'uĶālādur. [77a] Müft sirke bāldan tatl. [77a] Müsāfir naşibiyle gelür. [77a] Müsāfirüñ kıāfir ise de Ķoş tüt, dimişler. [77a]

N

Nākesle cömerdüñ Ķarcı birdür. [77a] Nāmdur iş işleyen. [77a] Naşib olan yitişür. [77a] Naşibe zevâl olmaz. [77a] Naşibüñ var ise, gelür Yemen'den; naşibüñ yoğısa, düşer dehenden. [77a] Naşibüñ var ise, kıaşığüñda çıkır. [77a] Nazar Ķāledür. [77a] Ne çig yi, ne kıarnuñ ağrısın. [77a] Ne et yansın, ne şiş göyünsün. [77a] Ne kıaranlık yirde yat, ne kıara kıura düş gör. [77a] Ne yavuz ol aşıl, ne yavaş ol başıl. [77a]

O-Ö

Oğlan ağlamayınca meme virmezler. [73a] Oğlan oğlana düşdi, gulâmpâre s.ke sıçdı. [73a] Od da bizüm kıv da bizüm. [73b] Oduncı gözi omcada. [73b] On dervîş, bir kilime şıgar; iki pâdişâh, bir iklimi şıgmaz. [73b] Onda bir söyle. [73b] Ortaqlık öküzden başka buzağı yegdür. [73b] Oşuruğan g.te arpa etmegi bahâne. [73b] Ögüdi kendü başuña vir. [73b] Öksüz s.k, hayra gir. [73a] Öküz çekdügin ‘araba ne bilsün? [73b] Öküz öldi, ‘araba şındı. [74a] Ölicecek cāna, yatacağ yir gerekdür. [73b] Ölü helvâsıyla dilber sevilmez. [73b] Ölü s.ki ağlayan büzüğine... [73b]

P-R

Pâdişâhlar nazarı, kimyâdur. [74a] Penir şuyı boldurur. [74a] Poh yimek, iştihâya bağıldur. [74a] Rızâ-yı Hâkık rızâ-yı vâlideyn. [75a]

Ş-Ş-S

Şâbit olan da‘vâya ne delil? [74b] Şabırla koruğ helvâ olur. [75b] Şabırla tut yaprağı atlas olur. [75b] Şabruñ soñı şarı altun. [75b] Şağ ata, çürük arpa zarar itmez. [75b] Şağ göz, şol göze muhtâc olmasun. [75b] Şağ olan baş, yadığ istemez. [75b] Şağ olan yine görüşür. [75b] Şakınan göze çöp düşer. [75b] Şan‘at çöp altındadır. [75b] Şandüğüñ kutı kapağı çıkdı. [75b] Şanmadüğüñ yumruğ baş yarar. [75b] Şarb sirke kabına zarar. [75b] Şarı öküz şabanda hâzır. [75b] Şarığüñ öñüne ko da fikr eyle. [75b] Şehâ miftâh-ı cennetdür. [75a] Sen tutacağıñ kuşu biz koyıvirdük. [75a] Serçeden korğan tarı ekmez. [75a] Serçeye çıbık bere... [75a] Sev, seni seveni perî ise de sevme, seni sevmeyeni hürî ise de. [75a] Sevenüñ kulıyuz, sevmeyenüñ sultanıyuz. [75a] Şıçan sidigi deryâya zarar itmez. [75b] Şıçarın diyen g.t lâ büdd şıçar. [75b] Şınamadüğüñ adamla görüşme. [75b] Şoluma, haberüñ alduğ. [75b] Şon peşimânlık aşşı itmez. [75b] Şoñın fikr idüp söyle. [75b] Şorup virmeden, döküp virmek yegdür. [75b] Söylemekden söylememek yegrek / Söyledikce söz uzar artar emek. [75a] Söyleyen işidür. [75a] Söz güherdür. [75a] Söz, söz açar; söz g.t açar. [75a] Sözi virenden alan uşlu gerekdür. [75a] Şu ağıduğı yire yine ağıar. [75b] Şu bulanmayınca turlmaz. [75b] Şu uyur düşmen uyumaz. [75b] Şulu s.küñ şuda yatar. [75b] Süñü çuvâlda gizlenmez. [75a]

Ş

Şalkamuñ sıkından seyregi yegdür. [75a] Şerî‘at kesdügi parmak ağrımaz. [75a] Şerî‘at zâhire hükme eyler. [75a] Şerî‘atden taş koparan yirine baş kor. [75a] Şüheli bazar mi‘de bozar. [75a]

Ş-T

Şah di, ısıcağa kalma. [75b] Şakdîr, tedbîri bozar. [74a] Şaleb senden, virmek Allâhdan. [75b] Şama‘ olmasa şamu olmazdı. [75b] Tama tama göl olur. [76a] Tama‘ taş yarar, taş baş yarar. [75b] Tama‘ kârüñ karmı toymaz. [75b] Tanışıklı taş aşmış. [75b] Tar yirde ta‘âm yimekten, bol yirde kötek yimek yegdür. [75b] Taş atana ekme at. [76a] Taş kopduğı yirde ağır. [75b] Taşı başa, başı taşa ur. [75b] Tatlı dilüñ yoğ ise tatlı ekmeğüñ de mi yok? [76a] Tatlı yi, tatlı söyle. [76a] Tavar alacası taşrada, insân alacası içeride. [75b] Tavşan tağa kümiş, taş bi-haber. [76a] Tavşana kaç, tazıya tut dırsın. [76a] Tayuñ evüne var tayuñ ögret. [75b] Teyzeñüñ t.şığı olsa tayuñ olurdu. [74a] Toğdı boğmaya yaramaz. [75b] Toğrı söz acı olur. [75b] Toğrı tutulmayınca egri bilinmez. [76a] Toğrılık, iki cihân iyiligidür. [75b] Toğrıya Hâkık yardımcı. [76a] Tok ağırlamak güc olur. [76a] Tokmak olmayınca kazık yire girmez. [75b] Tolaş kırış-hâneyi. [75b] Toñuz eti olsun, şişde olsun. [75b]

Ŧoñuz kurbâna yaramaz. [75b] Ŧoñuz ürkdügi zamân başına qar yağar. [76a] Ŧoñuza tayı dimekden, çalıyı tolaşmaq yegdür. [75b] Ŧoñuzdan bir oq şaқınma. [75b] Ŧoñuzdan kıl çekmek fâ'ide. [75b] Ŧoñuzuñ kıyruğın kesseñ yine toñuz... [75b] Ŧoқuz kıurda yek eşek. [75b] Ŧumansız ışıkdan ne istenür. [75b] Ŧutulmaduқ uğırı, begden yeg. [76a] Ŧuz, ekmek bilmeyen adamdan köpek yeg. [76a] Türk işi, ödünc olur. [74a] Türk, adam olmaz. [74a] Türke beglik virmişler, babasın öldürmiş. [74a]

U-Ü

Ucuz şatan tiz şatar. [73b] Uğırı başında od yanar. [73b] Uğırın yügrilen āşikāren buzalar. [74a] Ulu sözün tutmayan, uluya қalur. [73b] Unsuz evden hamir alma. [73b] Utsuz ocaқ, kıutsuz baş. [73b] Uyur ardınca uyanık olmasun. [73b] Uyur yılanuñ kıyruğuna başma. [73b] Uyuz itüñ қavlaқ t.şağı...[73b] Üzüm üzüme göre қararur. [73b]

V

Vaқitsiz öten ħorosuñ başın keserler. [77a] Varın viren, yād olmaz. [77a] Vefāsızdan köpek yeg. [77a] Vir toқuzu, kıurtar onu. [77a] Viren eli kesmezler. [77a]

Y

“Ya dîn, ya kîn” dimişler. [77b] Ya deve ölür, ya deveci. [77a] Yağı yalan, kış gerçek. [77b] Yağış yimek қalmadan yaman қarın yırtılmaq yegdür. [77a] Yalñız elden şadā çıқmaz. [77b] Yalñız taş, divār olmaz. [77a] Yalñızlık ħudāya lāyıқdur. [77b] Yaman қardaş yağıda belli olur. [77b] Yañılan Bağdād'dan döner. [77b] Yañşığı şağır s.ker. [77a] Yanuñda şu götürenle desti kıran yeksān. [77b] Yapı taşı, yapıdan қalmaz. [77a] Yār odur kim buñ deminde yār ola. [77b] Yar yıқıldığı gün tozar. [77a] Yaramazuñ yedi evden yetmiş eve ziyānı toқunur. [77b] Yaş deri gibi nereye çekilseñ gidersin. [77b] Yaş yaşayup diş dişe. [77b] Yavuz baş, issine toñuz gütdürür. [77b] Yaz uçmaq, kış тамu. [77a] Yazılmışda yuyulmuş yoқ. [77a] Yazın gölgede yatan, kış günü ağızın poyraza açar. [77b] Yedi yaşında kıız ya erde ya yirde... [77b] Yehūd imāna gelmez. [77b] Yemişin yi, ağıacın şorma. [77b] Yemişüñ eyüsin toñuz yir. [77b] Yeñdüğüñ da' vāya la' net. [77a] Yirdeki yüzi kimse başmaz. [77b] Yirüñ kıulağı var. [77b] Yılanuñ sevmedügi yarpuz ol dağı қapusında biter... [77b] Yitikli anası koynın arar. [77b] Yiyen bilmez, toğrayan bilür. [77b] Yoğun inceline ince üzilür. [77b] Yoğurdum ekşi dir, yoқ. [77a] Yoluñ oti kelüñ g.ti. [77b] Yoқuşda bin, inişde in. [77b] Yorğanuña göre kösül. [77b] Yuf kıuşkunuñ debine/diyene (?). [77a] Yuқarı kosañ is olur, aşığa kosañ pās olur. [77b] Yuvalanan taş, yosun tutmaz. [77a] Yügrük at yemin arturur. [77b] Yüğüñ kıoza idügin bilüp çağışda dirsın. [77b] Yüğüñ tut, bācuñ al. [77b] Yüz yüzden utanur. [77b] Yüzüñ arduñ degül. [77b] Yüzüñ gören inek, buzağısın almaz. [77b] Yüzüñ suyn yüzszüden şatın al. [77b]

Z-Ž-Z-Z

Zerre ne қadar kem ise güneşle hem-serdür. [75a] Zerre yirden üstündür. [75a] Zerrece 'aşқ ħam kıomaz. [75a] Žırva te'vil қabül eylemez. [75b] Züğürd adamuñ yıldızı düşkündür. [75a]

Arapça ve Farsça İfade Kalıpları

بوزوكست [74a] بعد خراب البصره [73b] اين نيز بكذدد [73b] اللبت حبلا [73b] القسام فى النار
 آخر [74b] ثم وثم [74b] ثبت العرش ثم النقش [74a] ثبت المدعا [74a] بينه بين الله [74a] بيق
 روح يا [75a] رضى الله تعالى عنكم [75a] دم مزن [74b] خسر الدنيا والاخرة [74b] حلوا خورند
 [75a] سك بصحرا [75a] روى باز آمدنت نيست چورفتى رفتى [75a] روح يا عرصه [75a] سيدى
 لايقا زمانين [76b] لا والله [76b] لا شك ولا شبهه [76a] على ملاء الناس [75b] شكر فروشى ميكن
 [77b] هيچ اندر هيچ است [77a] مردان مردانرا مى شناسند [76b] لبيك [76b]

Atasözü Olmayan İfade Kalıpları**A-Ā-‘**

Açma kutunuñ kapağını. [73a] Aferin kâhbem şu çok. [74a] Ağlamağa gönül
 hoşluğu gerekdür. [74a] Aksağuş .mı. [73b] Alan, şatandan uyuz olsun. [73a]
 ‘Alenen itme. [75b] Añız başduñ, qar başdun. [73b] ‘Aynumda degül. [75b]

B

Bār-gir osurur. [74a] Bıyığın balta kesmez. [74a] Biñ ayak, bir ayak üzere. [74a]
 Bulduqca bunarsın. [74a] Bunda kırd var. [74a] Bostancıya tarhūn şatma. [74a]

C-Ç

Cānı pek olsun. [74b] Cānuñı bostānda mı bulduñ? [74b] Ciger yi, et yüzi gör-
 me. [74b] Çalmadan oynama. [74b] Çanuñ çekilsün, çanuña ot mı tıkdılar? [74b]
 Çāşnī helāl. [74b] Çelebim. [74b] Çingene bālinası mısun? [74b] Çok poñ yime.
 [74b] Çölmek kaynadı. [74b] Çukuruñda bul. [74b]

D

Dem bu demdür. [75a] Demir bokı gibi ağır ol. [75a] Dest-i inşāfı sineñe қо.
 [75a] Deve dellālı mısun? [75a] Deve dişi buğday mı şatduñ? [75a] Deve gördün
 mi? [75a] Devletüñi depme faķir. [75a]

E-F

Ekmedüğüñ yirde biter. [73b] Ekmegüñ taşdan çıkar.[73b] Ekmek gibi ‘aziz ol.
 [74a] Eyü gün dostı olma. [73b] Fālcı mısun? [75b]

G-Ġ

Gel imdi öpeyim şol şüretüñi. [76a] Gömü mi çeynersin? [76a] Gör turpuñ
 çıkışını. [76a] G.tüñe urayın. [76a] Gözüñ üzre kaşuñ var dinmez. [76a] Güneşe ya
 toğ ya toğdum, dirsın. [76a]

H-Ĥ-H

Hāķ hāķkı dergāhda bula. [74b] Hāķdan gelene ne söz? [74b] Hām armūd gibi
 boğaza tırma. [74b] Hāyr başuña, şer g.tüñe. [74b] Hāyr sultānım. [74b] Hāyrın gör.
 [74b] Hāyrla yād ol. [74b] Her kanda iseñ pādşāhum dünyada şağ ol. [77a] Her
 kavaraya bıyık oynatma. [77a] Herze vekil olma. [77a] Hızlı s.kdüğüñ Karaca
 Aħmed tekeyesine gelür mi? [74b] Hiç bir nesnecik dimem. [77a] Hıketi
 Loķmān’dan. [74b]

İ-Ķ-K-L

İp şıç. [73b] Kālaylı қоza beñzersin. [76a] Kānā’at sermāyedür. [75b]
 Kānayanda kırķ batmān. [75b] Kāpudan қоvarlarsa bacadan düş. [75b] Kāra eşek

kapuda bağı. [75b] Karda yüri, izüñ belirtme. [76a] Karınca miqdârınca. [75b] Kılıc gibi kış geldi. [76a] Kılıcımdan kan tamlar. [75b] Kilimüñi şudan çıkar. [76b] Koçmağa yok. [75b] Koma gideni. [76a] Koş, koş da yügrügün al. [76a] Kul senüñ, hañ senüñ. [75b] Kulağın dögeyin. [75b] Kulağ dirken başdan çıkduñ. [75b] Kulluğdan ululuğ. [75b] Kurd ile koyın yürüsün. [76a] Kuskundan yukarı osurma. [75b] Lâleñe mi söylersin? [76b] Lām elif tolaş. [76b] Leylā Mecnün hikāyesin söylersin. [76b]

N

Ne suçun var? [76b] Ne hoşca? [76b] Ne alur var ne şatar? [76b] Ne cānuñ var? [76b] Ne g.tüñ var? [76b] Ne kedisin? [76b] Ne köpeksin? [76b] Ne murdār nesne? [76b] Ne nāzük? [76b] Ne poğ yimekdür? [76b] Neñe güvenirsin? [76b] Nevbetüñe katlan. [76b] Niçün a sulñanum? [76b] Niçün añdı? [76b] Nür görmiş hācı mısın? [76b]

O-Ö

Oşurmaduğ ocağ başı kıomadun. [73b] Öküñ boynuzına girseñ bulurlar. [73b]

P-R

Parmağ hesabı gösterme. [74a] Rāhat nice mutaşavverdür? [75a] Rāst gele. [75a] Rūhına key gü. (?) [75a]

Ş-S-Ş

Saçı bitmedük öksüz misün? [75b] Şafada ol. [75b] Şaman altına şular yürütme. [75b] Şāññ yokdur. [74b] Şavula sidik yolundan. [75b] Şebātuñ yokdur. [74b] Sen s.kildüğüñ yirde biz cünüb yatduk. [75a] Şenā-ğñanum ol. [74b] Şenālar. [74b] Şenāñuzdayuz. [74b] Şıç da kırtul. [75b] Şıçmaduğ çalı dibi kıomadun. [75b] Şıklet itme. [74b] Şıkleti kıo. [74b] S.kimün āyine اوروضنه [75a] S.küñe mi söylersin? [75a] Şol t.şagum mısın? [75b] Şol elüm saña katlanur. [75b] Şoñı hayr ola. [75b] Söz añlayanuñdur. [75a] Sözi g.tinden añlama. [75a] Sözüñi bil de söyle. [75a] Şüfi şoğan yir misün? [75b] Şüret uğrusı olma. [75b] Südlü südlü meleme. [75a]

Ş

Şā'ir olmış, şehre gelmiş t.şagum. [75a] Şāz maķülesidür. [75a] Şebihün ile turma. [75b] Şehadet yā müsliñin. [75b] Şeker şuya mı düşdi? [75a] Şıkk-ı şāñi peder midür? [75b] Şöhret āfet dimişler. [75b] Şütür gürbe mu'āmele itme. [75a]

Ş-T

Şanışık serilikde (?) işemişsin. [75b] Taşavvurdan ziyān eyleme. [74a] Taş yaşdınup toprak düşünür. [75b] Taşlar altında kıalsun. [75b] Tavşan çomağa rāst geldi. [75b] Tebāreka'llāh. [74a] Tek tur. [74a] Teke şakalı gibi şalınma. [74b] Temāşadan kim kaçar. [74b] Terkiye aşmazsın. [74a] Tevbe. [74b] Tiz gel, semerün alayın. [74a] Torbadaki yüzümi çıkarma. [74a] Tü diseñ, yire düşmez. [74a] Tüh. [74a] Tükruk, ağza alınmaz. [74a] Tükürdüğüñ tükruk, ağza alınmaz. [74a] Turrehā. [74a] Turrehātı kıo. [74a] Tü şu şüretüñe. [74b]

U-Ü

Unsuñ olsun, helvā olsun. [73b] Üzüm için bāğ dīvārına yaşdanursun. [73b]

V

Var başuňa ögüt vir. [77a] Var imdi ha. [77a] Var imdi poğ yime. [76b] Var, kendü ölüne ağla. [76b] Vay başuňa! [76b] Vıç dimege cânı mı var? [77a] Vızlar siñek yoç. [77a]

Y

Yağ yimezseñ yoğurt yi. [76b] Yağmurdan kaçarken toluva uğrarsın. [77a] Yalan olmaz yañlış olur. [77a] Yakışmazsa da kıtlu olsun. [77a] Yaramazla yâr olma. [77a] Yarup yire geçürme. [77a] Yaş yanķı ile. [77b] Yaşsa. [77a] Yılan maşalı gibi uzatmasun. [77a] Yil yepelek ol. [77a] Yoç dime var di. [77a] Yumruğuşa tükürme. [77a] Yüze çıķma. [77a] Yüzüñ aķ, alnuñ aķıķ. [77a] Yüzüne göre şabancasın ur. [77a] Yüzüñi řu kıoyucular görsün. [77a]

Z-Ẓ-Ẓ-Ẓ

Zamān zamāna uymaz. [75a] Zārāfetüñe turunc şıķayın. [75b] Zebūñküş olma. [75a] Zekātuña tüt. [75a] Zerre kıadar ĥayr iden de bulur, řer iden de bulur. [75a] Zerre kıadar ricām yoçdur. [75a] Zırvaladuñ. [75b] Zifoz. [75a] Zühdle riyā nice mümkün? [75a] Züñl iřtiyār eyleme. [75a]

NOT: *Transkripsiyon metninde yaşanabilecek olası bir font sorununa karşı bazı bölümlerde yazarın önerisi ile farklı bir yazı karakteri kullanılmıştır.*

KAYNAKÇA

- AKSOY Ömer Asım [1984]. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- ALBAYRAK Nurettin [2009]. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yay., İstanbul.
- CAFEROĞLU Ahmet [1930]. "Orhon Abidelerinde Atalarsözü", *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 3, 1 Kānununāñi, ss. 43-46.
- CEYHAN Âdem [2011]. "Bazı Yazma ve Basma Türk Atasözü Derlemeleri", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, ss. 175-225.
- CEYHAN Âdem [2010]. "Hıfzı'nın Manzūme-i Emsāl'i yahut Türk Atasözleri ve Deyimlerinin 'Havas' Diline Çevrilmiş Hāli", *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Volume 34/1 June, Festschrift In Honor of Walter G. Andrews, Guest Editor Mehmet Kalpaklı, ss. 85-119.
- Darb-ı Mesel-i Müsta'mele*, Türk Dil Kurumu Ktp. Yz. A 105/2.
- EKİNCİ Ramazan [2013]. "Fehim-i Kadim'in Latifeleri: *Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn*", *Turkish Studies*, Sayı 8/4, ss. 749-768
- ELÖVE Ali Ulvi [1936]. "Dîvânü Lûgat-it Türk'teki Halk Siirleri, Halk Sözleri", *Türkün*, Bursa, S. 6, ss. 54-59.
- Emsâl-i Türkiyye*, British Museum Harl. 5486.
- İsmail b. Muhammed el-Aclunî, *Keşfü'l-hafâ ve Müzillü'l-ilbâs*, Beyrut 1418/1997.
- Mahmud el-Kaşğârî, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, Haz: Robert Dankoff, Kabcacı Yay., İstanbul 2007.
- Mecmûa*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. No: 5336.
- MENGİ Mine [1986]. "Necati'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", *Erdem*, Sayı 2, ss. 47-56.
- Min Darbi'l-emsâl Ata Sözi Türki Nice Nasihatdur*, Süleymaniye Ktp. Fatih nu. 5424.
- Muhibbî Dîvânı*, Haz: Coşkun Ak Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1987, ss. 608.
- OY Aydın [1991]. "Atasözü", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.

- 📖 ÖZCAN Ali, "Kutadgu Bilig'de Atasözleri ve Hikmetler", *Erciyes*, 7 (79), Temmuz, ss. 19-20.
- 📖 ÖZKAN Mustafa [1983]. "Pendnâme-i Güvâhî'deki Atasözleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, , Aralık, Sayı 27, ss. 222-247.
- 📖 ÜZGÖR Tahir [1995]. "Fehîm-i Kadîm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- 📖 ____ [1991]. *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, AKMB Yay., Ankara 1991.
- 📖 YILMAZ Ahmet [1999]. "Müstakimzâde ve Durûb-ı Emsâl'inin Türk Edebiyatındaki Yeri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, Sayı 6, ss. 225-271.
- 📖 YILMAZ Mehmet [2013]. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yay., İstanbul.
- 📖 Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Haz: Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yay., İstanbul 2007.